

EMLÉKÜLÉS SZEGED JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁN
1964. IX.10.

(Elnökölt dr. Kemenes Béla az egyetem dékánja)

DR. THIRRING LAJOS:

SCHNELLER KÁROLY EMLÉKEZETE (1893-1953)

Születésének 70. és halálának 10. évfordulója alkalmából

Az elmúlt év júliusában 70 éve volt annak, hogy dr. Schneller Károly /1/, a kiváló statisztikus, a magyar demográfia egyik legjelesebb művelője, a szegedi tudományegyetem neves professzora megszületett. És ugyancsak az 1963-as esztendőben egy másik pillanatnak az évfordulójához is elérkeztünk, melyre azonban még ma is mélységes fájdalommal gondolunk. Az élet forгатagában, az évek versenyfutásában szinte észre sem vettük, hogy 1963. december közepén immár tíz éve múlt el annak, hogy Schneller Károly életfonalá az egészségét alattomosan megtámadó, gyorsan elhatalmasodott súlyos kór végső következményeként - ha már nem is váratlanul, de döbbenetesen korán - elszakadt.

Ez a kettős évforduló minden további nélkül is bőven megindokolná azt, hogy a magyar egyetemi életnek, tudományos világnak erről a jeles képviselőjéről - a megtisztelő megbízatásnak eleget téve - megemlékezzünk. Ugyanakkor azonban emlékének felidézésével egy - szerintünk nem jelentéktelen - adósságot is törleszthetünk: első gesztusként, részlegesen. Mert Schneller Károlytól ugyan, amikor utolsó útjára kísértük, nem csak az egyetemi ifjúság búcsúzott el a tisztelet és szeretet minden jelével, hanem - egyéniségének és munkásságának mélyenszántó jellemzésével - az egyetem és a kar nevében - nagynevű professzortársa, Búza László akadémikus is. Pályafutásának, tevékenységének részletesebb méltatását viszont a magyar tudományos folyóiratok 1953-1954-es évfolyamaiban, sőt tudunkkal mind máig hiába keressük /2/.

Ennek a hiánynak minden részletet felölelő pótlására természetesen alkalmi előadásunk keretében most sem kerülhet sor; mintahogy annak a kérdésnek az elbírálásához, hogy professzori és kutatói működésének az emléke hogyan állta ki az idő próbáját, szakirodalmi alkotásai pedig milyen tekintetben és mértékben maradandó értékei a magyar tudományosságunknak, szintén csupán szerény támpontokat nyújthatunk.

A kettős évforduló alkalmából mindenekelőtt életmenetéről és személyi tulajdonságairól törekszünk vázlatosan képet adni.

Az értelmiségi pályán működő legtöbb emberhez hasonlóan Schneller Károlynál is sok és sokféle szál fonódott össze, amíg nem valami erős testi alkatában egyénisége kiforrott, szellemvilága kialakult, jelleme kikristályosodott.

Családjának a Dunántúl északnyugati sarkában, Sopronban volt otthona, az apáinak, talán már a betelepедéstől fogva és az utolsó két században az ország más részéből odavándorolt anyai családjának is. Apja azonban már nem itt, hanem az evangélikus lelkész nagyapának működési helyén, Kőszegen, Ő maga pedig Pozsonyban született, ahol édesatyja akkor teológiai akadémiai igazgató volt.

Mindhárom említett városban még a Schneller Károly születése körüli időkben is - a már elég erőteljesen kialakuló magyarosodás ellenére - német ajkú, bár többnyire magyar érzésű és egyre jobban kétnyelvűvé átformálódó lakosság élt többségben.

A Schneller-család viszont - melyet hazánkban legalábbis kimutathatóan 1504-ig visszamenően követhetünk nyomon - már az előző nemzedékben vagy nemzedékekben a kétnyelvűség stádiumán is átjutott. Schneller Károly gyermekkorában a családi otthonban a magyar szó járta, a magyar volt a "családi nyelv" és magyar volt a szellem. A németet ugyan az Ő generációja is elsajátította, de - a franciához hasonlóan - voltaképpen csak tanult nyelvként. Úgyhogy a némileg német színezetű nyugat-magyarországi városi kultúrának és az apai ági származásnak már inkább csak az emlékei jutottak el hozzá. (Anyai családja minden valószínűség szerint magyar eredetű volt.)

Életének amúgy is csupán az első évét élte le Pozsonyban. 1894-ben, egy éves korában, mint a sokgyermekes család akkor legzsengőbb tagja, Ő is Erdély szívébe, Kolozsvárra került. Fiatalkorának minden emléke ehhez a történelmi levegőjű, ősi magyar kultúrvároshoz fűződött. Itt élte le gyermek- és serdülő éveit, itt végezte el az igen jó hírnévnek örvendő helybeli intézményekben iskolai tanulmányait - az egyetemi-eket is beleértve - és itt érte el a férfikor határát is. És hogy a Király-hágón túl patinás fővárosának különleges légköre, Erdély sajátos gondolatvilága fogékony szellemére egy egész életre szóló hatást gyakorolhatott, az úgy hisszük, több mint természetes.

Jellemének, érzésvilágának néhány főbb vonását: az erős - de nem sovinszta /3/ - magyar érzését és a múlt emlékeként reá is átszállt vallásosságot legfőképpen a professzori pályán is példaképének tekintett atyjától, a pedagógia, napjainkban is megbecsült emlékű jelesétől /4/ örökölhette; a munkaszeretettel, a szociális irányban is megnyilatkozó, benne tovább érlelődött igazságérzettel és a mélységes humanitással egye-

temben. Ezzel szemben a gazdasági fejlődés, társadalmi kiegyenlítődés, kulturális előbbrehaladás szükségességét előtérbe helyező gondolkodásmód jellegzetes egyéni vonása. A szép - a képzőművészetek, az irodalom, a zene - iránti érdeklődése és természet-szeretete részben ismét a családi légkör velejárája lehetett; és persze a természeti és kultúrkinccsekben gazdag második szűkebb pátriáé is.

Nagynevű professzorai közül Kenéznek, Navratilnak és a leginkább haladó gondolkodású Somlónak köszönheti a legtöbbet. Bécsi tanárainak (Forchnernek, Schiffnek és másoknak) pedig - Schneller ugyanis kiváló egyetemi végzettsége elismerésül egy további évet tanulmányai kiegészítése céljából állami ösztöndíjjal a Monarchia egykori fővárosában tölthetett el /5/ - a szélesebb látókört és a matematikai statisztika jelentőségének jogásztársaiénál jobb felismerését. Mindjárt meg kell azonban jegyeznünk, hogy a matematikai módszereket Ő is különösebben magas igényeket nem támasztó szinten s eléggé szűk körben, főleg az elemzés, a kapcsolat-keresés jól bevált eszközeiként alkalmazta.

És ha most, fiatalkori belső tulajdonságainak felvázolása után gondolatmenetünket egy pillanatra megszakítva végigszaladunk az egyéniségét életének további szakaszaiban legjellemzőbb vonásokon, lényegbevágó eltéréseket, elhajlásokat korábbi énjétől a későbbi évtizedekben sem találunk. Talán csak a tulajdonképpen derűre hajló alaptermészete ellenére már előbb sem ismeretlen kedélyhullámzások, elkedvetlenedések váltak (alighanem részben huzamosabb időn át tartó, súlyos szívbántalmi utóhatásaképpen) kissé gyakoribbá és befolyásolták - ha csak átfutóan is - alkotókészségét, pályatársai-val való kapcsolatát. Az élet örömei és viszontagságai nyomán ugyan lelki világa egészen természetszerűen újabb és újabb egyéni színárnyalatokkal gazdagodott; az érintett alapvető vonások azonban még átmenetileg sem koptak meg. Magatartása a második világháború legsötétebb hónapjaiban is közismerten mintaszerű volt.

Az életének aktív időszakát teljesen kitöltő statisztikai munkához vonzódása - az akkoriban e tudományszakhoz a mainál szorosabban tapadó demográfia iránti érdeklődésével egyetemben - már középiskolai tanuló korában megnyilatkozott. Az egyetemen ugyan a közgazdaságtan és a szociológia problémái hasonlóképpen igen erősen foglalkoztatták és például nem csak a kapitalizmus közgazdaságtanának alapvető műveit tanulmányozta át, hanem a szocializmusét is. Studiumai befejezésekor mégis érett hivatástudattal választotta életpályául a tömegjelenségek számszerű felmérésére és elemzésére, valamint a népesedési folyamatok nyomon követésére törekvő két testvértudománynak a művelését.

Ez a pálya az 1918. december végi kiindulóponttól kezdve mindvégig emelkedő irányzatú volt. És minden hirtelen magasra ívelés nélkül, de ugyanakkor törésmentesen alakult.

Statisztikai működésének első állomása a magyar hivatalos statisztikai szolgálat egy létszámára nézve kicsiny, azonban nemzetközileg is értékelt őrhelye, Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala volt. Viszonylag igen rövid ideig, nem egészen két éven át dolgozott itt, főleg iskolastatisztikai kérdésekkel foglalkozva. De az, hogy e két esztendő alatt éles szemével bepillantatható a statisztikai adatgyűjtések és feldolgozások mechanizmusába és az ún. műhelytitkaikat is elleshette, mégis nagy előnyt jelenthetett számára. Itt szerzett ismeretei birtokában valóságértéküknek megfelelőbben használhatta fel élete egész folyamán a statisztika szinte kifogyhatatlan bőségű számeredményeit; és későbbi hallgatói számára is másként jellemezhetette létrejöttüket, alkalmazhatóságukat, értéküket, mint azok, akik ezeket az alapvető munkafázisokat csupán másodkézből ismerték.

Munkásságának további 33 évét - valódi hivatásának is megfelelően - a felsőfokú oktatásban, a katedrán töltötte el. Először, 1920-ban, a miskolci evangélikus jogakadémiára került, mint rendkívüli tanár. Két évvel utóbb - szegedi egyetemi magántanárságának megszerzését követően - e jogakadémia rendes tanára lett. Noha főiskolai működését az évek múltával egyre jobban elismerték, egyetemi tanszékhez - általa joggal kifogásolható módon még akkor is csak mint rendkívüli tanár - csupán 1939-ben jutott; mégpedig itt, Szegeden. De már egy évvel később egykori tanulmányainak és édesatyja negyedszázados professzori működésének a színhelyére, Kolozsvárra nevezték ki rendes tanári minőségben. Négy évi lelkes kolozsvári professzorkodás után 1944 őszén - könyvgyűjteménye jelentős részének hátrahagyásával - a mai Magyarországra tért újból vissza. Az akkori irányítókörök szemében aligha lehetett "persona grata", mert beosztáshoz nem jutott s a legizgalmasabb háborús hónapokat soproni rokonoknál vészelte át. Szegedi egyetemi tanárságának második periodusa 1945 végével kezdődött, miután már ugyanennek az évnek a júniusától az egyetemi tanács megbízásából az 1940 óta szünetelő jogi fakultásnak az újjászervezésével foglalkozott. Törekvéseit teljes siker koronázta, mintahogy az új életre keltett kar dékáni tisztét is eredményesen látta el az ezt követő első két tanévben. Életét mind a szegedi egyetem megbecsült professzora, ebben a Tisza-parti szép nagyvárosban fejezte be olyan életkorban, melyben még joggal számíthatott volna tíz évi professzori és ennél is jóval hosszabb tudományos működésre.

Három évtizedet meghaladó időn át tartott egyetemi, illetőleg jogakadémiai előadásai nem korlátozódtak a statisztika tudományára. Miskolcon ugyanis először statisztika-

तिकai és közigazgatási jogi, majd a még tágabb tárgykörű közgazdaságtan-pénzügytani és statisztikai, első szegedi évében pedig a statisztika-közgazdaságtani tanszék élén állott; csupán 1940-től kezdve volt kifejezetten csak a statisztikai tanszék vezetője /6/. Feladatainak ez a sokszínűsége életének fiatalabbkori periodusában megóvta Őt az egyoldalúságtól, bár ugyanakkor munkaidejének erős igénybevételére és munkaerejének elaprózódására is vezetett. Amikor viszont minden figyelmét legkedvesebb studiumaira fordíthatta volna, akkorra a háborús viharok nyomán számára is megnehezodtek a munkakörülmények, megritkultak, sőt szinte megszűntek a közlési alkalmak. Az intenzívebb munka lehetőségét újból megfelelőbben biztosító, az együttműködést megkönnyítő esztendőket sajnos már nem érhetette meg.

Professzori működését tehát nem tekinthetjük egészen befejezettnek. Az adott időbeli kereteket tekintve viszont formailag és tartalmilag egyaránt teljes volt. Tudásából, ismereteiből sokat adott át tanítványainak, munkatársainak, akik közül napjainkban mind többen fejtenek ki egyre értékesebbé váló munkásságot, részben statisztika területén is. Tanári működését Miskolcra való távozásakor Brucknek Győző méltatta és ez a méltatás nyilván későbbi professzori tevékenységét is jól jellemzi. Eszerint lelkes, odaadó, erre a pályára predesztinált professzor, egyben pedig kedélyes, szellemes, szolgálatkész, jó kartárs volt - és hozzátehetjük - igaz szívű jó barát. Mint cenzor ugyan meglehetősen szigorúnak számított, de ugyanakkor az ifjúsággal szemben mindig humánusan gondolkodó, erős szociális érzékű, megértő embernek mutatkozott. Tanítványait nagy pedagógiai érzéssel és felkészültséggel irányította; a szemináriumi munkára következetesen mind fokozottabb súlyt fektetett /7/. Ennek keretében a gyakorlatilag is legfontosabb alapvető kérdéseket - az intenzívebb érdeklődés és részvétel biztosítása céljából - kisebb munkaközösségekben is megvitatta. A munka szeretetét egyébiránt nemcsak munkatársainak és tanítványainak adta tovább, hanem hagyományosan magas kultúrájú családi körben felnevelt - az övétől ugyan eltérő munkaterületen dolgozó - három fiának is, akik közül neve örökösének, a könyvtáros Schneller Károlynak legyen szabad külön is megköszönnöm az apja életére és működésére vonatkozó, általa nagy szeretettel és odaadással összegyűjtött értékes adatok és feljegyzések rendelkezésemre bocsátását.

Az olyan, minden iránt érdeklődő, mozgékony egyéniség számára, mint amilyen Schneller Károly volt, különösen a vidéki kultúrgócponatokon számos lehetőség nyílt tudásának, képességeinek szélesebb körben való értékesítésére. Schneller élt is ezekkel a lehetőségekkel; és természetesen igen sok oldalról igénybe is vették munkaerejét, mindig nagy segítőkészségét.

Mindenekelőtt a főiskolai és egyetemi élethez kapcsolódó intézményekben látott el - sok esetben vezető - munkaköröket (Miskolcon például még sportköri tanárelnök is volt, holott aktív sportolással tudásunk szerint komolyabban soha sem foglalkozott). A Magyar Jogászegylet szegedi szakcsoportjának és a Szegedi Alföldkutató Bizottság Társadalomtudományi Szakosztályának a tagságát sem tekintette - több ízben tartott előadásaiból kitűnően pusztá dekórumnak; az itteni egyetem barátainak együletében pedig a főtitkári tisztséget látta el. Miskolci korszakában tevékeny munkatársa volt többek között a Lévy József Közművelődési Egyesületnek is. Különösen sok időt szentelt egyrészt - 1945 előtt és még fokozottabban az után - mindig igen színes, tartalmas, élvezetes szabadegyetemi és egyéb (szakszervezeti stb.) ismeretterjesztő előadásainak, valamint ilyen előadássorozatok szervezésének; másrészt több éven keresztül minden feleketieskedéstől távol álló szellemben betöltött evangélikus egyházmegyei felügyelői tisztének.

Más hazai intézmények és szervek működésében is tevékenyen közreműködött /8/. Az Országos Statisztikai Tanácsnak mintegy másfél évtizeden át volt tagja /9/, és ennek keretében, valamint például népszámlálási előkészítő-értekezleteken is értékes javaslatokkal járult hozzá a hivatalos statisztikai tevékenység színvonalának emeléséhez. Ismételten tartott előadást a Közgazdasági, a Társadalomtudományi, továbbá a Külügyi Társaságban is /10/. Egyike volt a Magyar Statisztikai Társaság ún. első tagjainak. Ennek a - saját munkakörével a legszorosabban összefüggő társulatnak a működésében /11/ különösen nagy érdeklődéssel és kedvvel vett részt, mégpedig mint választmányi tag, mint tudományos üléseinek mindig szívesen meghallgatott előadója, mint a miskolci vándorgyűlés (1930) egyik lelkes előkészítője, sőt mint a Társaság francia folyóiratának munkatársa is. 1946-ban, mint akkor megválasztott szakosztály-elnök újra élesztette a Társaság addig pangó Demográfiai Szakosztályát; ugyanakkor egy hároméves ciklusra elvállalta a Nemzetközi Népeségtudományi Unió 1936 óta meglehetősen rendszeres tudományos tevékenységet kifejtett magyarországi csoportjának elnökségét is /12/. És hogy munkásságát nemcsak hazánkban ismerték el és értékelték ilyen módon, hanem külföldön is, az abból is kiviláglik, hogy a demográfusok említett tudományos világszervezetének szintén a - mégpedig időrendben első - tagjai közé tartozott /13/. Ez utóbbi intézménynek különösen két nagyobb megmozdulásába kapcsolódott be: az 1935. évi berlini Nemzetközi Népeségtudományi Kongresszusba - ezen személyesen vett részt - és az 1937. évi párizsiba, melyre általános érdeklődést keltett közleményt küldött ki. A népeségkutató tevékenység második világháború utáni kiszélesedésének és elmélyülésének azonban - korai eltávozása miatt - sajnos már sem aktív résztvevője, sem tanúja nem lehetett.

Schneller Károly életrajzi adatait a szokásosnál talán valamivel bővebben foglaltuk össze, tekintettel arra, hogy tudtunkkal a mai az első szakmai megemlékezés életéről és működéséről. Jelentős "módszerújítási és eredményanalizáló" /14/ munkájának és e munka tartalmának, értékének részletesebb megvitatása viszont külön tanulmányt igényelne. Ez alkalommal ilyen irányú működésének és szakirodalmi tevékenységének felsorolásszerű áttekintésére s a legszembetűnőbb sajátosságok megemlézésére szorítkozzunk.

Mert természetesen ő sem elégedhetett meg azzal, hogy a statisztika és a demográfia területén szerzett tapasztalatait és ismereteit, valamint kutatásainak az eredményeit egyedül csak az egyetemi oktatás keretében s az élőszó útján közölje másokkal. Maradandóbban néhány - nem nagyszámú - könyvében /15/, mindenekelőtt pedig tanulmányainak hosszabb sorozatában (ezenfelül azonban már csupán a hallgatói számára sokszorosított egyetemi jegyzetekben) hozta nyilvánosságra mindazt, amit új eljárásokat próbálgató, adatokat elemző, tömegjelenségszerű folyamatokat megvilágító és összefüggéseket, szabályszerűségeket kutató munkásságából arra érettnak ítelt. Sajnos azonban - egyfelől saját magával szemben tanúsított szinte túlságos igényessége következtében, másfelől hibáján kívül: az adatmegszerzési és publikációs viszonyok éppen élete végefelé erősmérvű megnehezédése és (amit tulajdonképpen első helyen kellett volna megemlíteni) élete lángjának alkotó ereje teljében való korai kilobbanása miatt - csonkán, részlegesen. Életművének szerintünk ez a félbemaradottság a legsajnálatosabb fogyatékosága; a hazai tudományosságunk pedig rendkívül nagy vesztesége.

Különösen az egyetemen tartott statisztika-elméleti, módszertani és tantörténeti előadások nyomdai közzétételének elmaradását kell fájlnunk. Holott, hogy ezen a téren is bőven volt mondanivalója, s hogy az idevonatkozó fejtegetéseiből sem hiányzott az egyéni szín, az újszerűség, arról az új kiadásokban rendre tökéletesbített - sajnos alig hozzáférhető - jegyzetei megfelelő módon tanuskodnak /16/. Statisztikai tankönyvének a hiánya egyébként aligha írható az Ő terhére. Hiszen tudtunkkal kéziratban még ma is rendelkezésre áll a valószínűleg már 1943-1944-ben megkezdett, 1945-1946-ban pedig csaknem teljesen kidolgozott elméleti és módszertani kézikönyve, melyet akkoriban élete főművének tekintett. Nyilvánvalóan nem alaptalanul, bár a magunk részéről demográfiai tanulmányainak a sorát semmivel sem értékeljük ennél a művénél kevesebbre.

Mindezek a munkái, lényegileg még az 1950-ben második kiadásként sokszorosított "Bevezetés a statisztikába. Tudományelméleti alapvetés" c. jegyzete is a statisztika ún. polgári irányzatára jellemző szerkezetben és tartalommal készültek; azonban az utolsó alkalommal természetesen már a szocialista statisztika néhány főbb szempontjának

is a figyelembevételével. Az idevonatkozó fejtegetésekkel, valamint jegyzetének - az egészből részben csupán kiragadott - több más részletével egy akkori kritikusa ugyan nem értett egyet /17/, de néhány figyelemre méltó észrevételtől eltekintve nagyobb részben csak olyan - tudományosan kevésbé helytálló - kifogásokat hangoztatva, amelyek például legújabb statisztikai tankönyveink tanuskodása szerint is máris túlhaladott-nak tekinthetők /18/. A teljesség kedvéért egyébként még arra is utalnunk kell, hogy főleg az ún. nyugati szakirodalom akkoriban publikált elméleti és módszertani tankönyveinek a tartalma és rendszere - elsősorban hangsúlyozottabb matematikai statisztikai alapszínezetük miatt - meglehetősen erős mértékben eltér a Schneller-jegyzetektől, amelyek leginkább a korábbi, főleg közép-európai (és hosszabb időn át kialakult keretükben jól bevált) tankönyv-típusnak felelnek meg. Mindezt és a bizonyos mértékig kétségtelen túlhaladottságot is mérlegelve talán még sem lenne indokolatlan, ha kéziratban maradt tankönyvnek - lehetőleg az 1950-es egyetemi jegyzeteknek megfelelő módosításokkal és a legszükségesebb kiegészítésekkel való - esetleg nem nyomdai és kisebb példányszámú sokszorosítására mód nyílnék. Úgy gondoljuk, hogy ennyit munkásságának emléke tan- és oktatástörténeti tekintetben is igazán megérdemelne.

A Schneller-jegyzetek és a kézikönyv-kézirat részleteibe való elmélyedés jelenlegi feladatunktól messze vezetne el. A statisztika lényegével - fogalmával, tartalmával, rendszerével - kapcsolatos állásfoglalásának csupán körvonalazása céljából azonban talán nem felesleges megemlíteni, hogy Schneller Károly említett 1950-es jegyzetéből kitetszően a statisztikát (sok más bel- és külföldi elméleti mű szerzőjéhez hasonlóan) egyfelől a különböző szaktudományok által felhasznált módszernek, másfelől ugyanakkor (és kiváltságosan) tapasztalati tudománynak is tekintette. Mégpedig olyan tapasztalati tudománynak, amely "a részlegesen egynemű tömegek alkotó elemeit összegezi és ismertető jegyeik szerint tagolja avégből, hogy a tömegekre vonatkozóan - azok számszerű hasonlítása útján - leíró és oknyomozó ítéleteket alkosson" /19/. A statisztika rendszere pedig - saját, részben Buday László nyomdokain haladó rendszerezése szerint - az /a/ általános részen (elméleti alapvetés. Módszertan a tantörténettel és a statisztika szerveivel) és /b/ a társadalom (ún. a népesség s az erkölcsi, a szellemi, a gazdasági és az állami élet) tömegjelenségein kívül - a fenti fogalommeghatározásnak is megfelelő, némileg bár nem egészen indokolatlanul univerzalisztikus módszer-szemlélettel - /c/ a természet tömegjelenségeit is magába foglalja /19/. Ez sokat vitatott álláspont, bár mintha újabban a nézetek ebben a tekintetben sem térnének el olyan nagymértékben és mereven egymástól, mint egy-másfél évtizeddel ezelőtt. Egyébként, ha igaz az, hogy földünkön végső sorban minden az emberért van és történik, akkor nyilvánvalóan a társadalmi élet statisztikája kell legyen a messze legnagyobb jelentőségű. Ezt persze Schneller is kellőképpen hangsúlyozta (alkalmazott sta-

tisztikai előadásai például tudtunkkal nem is terjedtek túl a társadalmi statisztika területén).

Egyetemi előadásainak nagy anyagából sokszorosításban rendelkezésünkre állottak még népszerű jegyzetei is /20/. Sajnos azonban annak az alighanem 1950 körüli (egyik legutolsó) jegyzetnek a kivételével, amelyet, utolsó évei legközvetlenebb szegedi munkatársa, arányaiban és tartalmában egyaránt a legsikerültebbnek ítélt /21/. Az általunk ismert jegyzetek a népesség állapotára vonatkozó részletek tartalmazzák, de azokat sem teljesen. Még így is mindegyikük (egyetlen, mégpedig szegedi munkaközösségben készült és a teljes demográfiai és egyéb szakstatisztikai anyagra is kiterjedő, viszonylag elég erős mértékben lerövidített jegyzet kivételével) egyetemi jegyzetnek szinte túlságosan - kézikönyvszerűen - részletes és gondolat-gazdag. Talán éppen ez az anyagbőség és átfogó tájékozódottság világít rá a legjobban arra, hogy tulajdonképpen mennyire meg volt Schneller Károlyban a készség és képesség ahhoz, hogy legjelentősebb és legkedvesebb tervét megvalósítva nagy demográfiai kézikönyvét is megalkossa. A hagyatékában fennmaradt jegyzetfüzetek arról tanuskodnak, hogy valóban komolyan készült e nagyhorderejű terv megvalósítására /22/. Milyen nagy haszonnal járt volna a magyar népszerű statisztikára és népességkutatásra nézve, ha kezéből nem hull ki olyan hamar a toll és részlettanulmányainak tanulságait s eredményeit - az azokban fel nem dolgozott fejezetekkel kikerekítve - mindig érdekes és sajátos látószögéből összefoglalhatta volna; és mekkora kár, hogy ennek a könyvnek a megírása is elmaradt! Holott a további népességtudományi munkálatok megalapozása szempontjából is pótolhatatlanul becses láncszeme lehetett volna a kézikönyv jellegű magyar demográfiai művek nem valami hosszú sorának.

Schneller nyomtatásban is közreadott műveire áttérve, azok jegyzékének áttekintése során, már szinte az első rápillantásra, irodalmi tevékenységének egyik legjellegzetesebb tulajdonsága világlik ki; az ti., hogy ő elsősorban tanulmány-író volt: nemcsak könyvszerű művet írt meglehetősen keveset, hanem ugyanakkor alkalmi cikkeinek, kisebb közleményeinek, könyvismertetéseinek a száma is szerény. Ha azután nagy ritkán ilyenek írására mégis vállalkozott, ezeket - tanulmányaihoz hasonlóan - szintén igen gazdag tartalommal töltötte meg. A már jelzett gondolatbőség, a kérdések sokoldalú megvilágítása, az egyéni és színes - néha szinte túlságosan választékos - stílus egyébként is műveinek egyik sajátos vonása; hasonlóképpen nagyon is erős hajlama a - nagy fejlődési vonalakra, alapvető összefüggésekre vonatkozó megállapításait kiegészítő - részletelemzésekbe és számításokba való belemélyedésre.

A legszívesebben - mint említettük - következetesen felépített és kerek egész

alkotó tanulmányokat írt. Közülük jó néhány a magyar népességi statisztikát több irányban jelentősen továbbfejlesztő valóságos gyöngyszeme szakirodalmunknak.

Tanulmányai csupán egészen ritkán egyszerű eredményelemzések; anyagukat a legtöbb esetben módszertani fejtegetésekkel és kezdeményezésekkel mélyítette el. Kitűnő érzéke volt az okozati összefüggések meglátásához és feltárásuk érdekében gyakran készített korrelációs analíziseket. Szívesen foglalkozott az ilyen vizsgálatok metodológiai problémáival is. Egyik legutolsó - francia nyelvű - dolgozatában például érdekes kísérletet tett a statisztikai korrelációknak index-számokkal való kifejezésére. És ha ez a tanulmánya - értesülésünk szerint - matematikailag némi tökéletesítésre is szorul, logikája figyelemre méltó, ötletessége kétségtelen. Saját feljegyzései szerint egyébiránt legutolsó kéziratosaiban "megfelelőségi indexeit" (korrelációs hányadosait) jó eredménnyel tudta felhasználni. E mellett következetesen törekedett a minél pontosabb egybevetést lehetővé tevő különféle "tisztá" (megtisztított) népesedési mérőszámok megkonstruálására és kiszámítására. Nagy magyar hagyományt követett amikor elvi és gyakorlati szempontokból egyforma alapossággal és igen sokoldalúan világította meg az összehasonlítás kitűnő, bár egymagában nem perdöntő eszközeinek, a standardszámításnak problémakörét. Kőrösy és mások idevonatkozó módszereit kritikusan továbbépítő javaslatai és adatfeldolgozásai ugyanúgy számíthattak nemzetközi figyelemre, mint pl. a standardul kiválasztott sokaság öt objektív kritériumának meghatározása /23/. Előszeretettel dolgozott ki városstatisztikai és regionális témákat, valamint tájmonográfiákat is; a gazdaságföldrajzi egységek fontosságát jól ismerte és adatait lehetőleg ilyen alapon is tagolta. Terület és népesség kapcsolatainak tisztázására ismételten keresett a korábbiaknál helyesebb kifejezésmódokat. Aligha tévedett, amikor úgy vélte, hogy az arányszámok ártértékelését eredményező, valamint a standardizálás kiterjesztésére vezető népmozgalmi, népsűrűségi és termelés-színvonal-mérési újításai a legjelentősebbek. Azóta ugyan például a reprodukciómérés, a családtervezési vizsgálódások, a kohorsz-megfigyelések stb. terrénümán más módszerek kerültek erősebben az előtérbe, népsűrűségi számítási kísérleteit pedig teljesen be sem fejezhette: újszerű eljárásai és elgondolásai azonban a hozzájuk fűződő számelvezésekkel együtt mai napig vitathatatlan értékei a magyar népességtudományi kutatómunkának.

Műveit Schneller mindig igen alaposan és gondosan dolgozta ki. Csalhatatlan természetesen ő sem volt, habár - miként azt több tanulmányának ismertetése alkalmával ismételten is megállapíthattuk - lényegbevágóan sem módszer, sem elemzési kérdésekben nem igen tévedett. Szinte abnormisan sok számítást, adatkijegyzést, tartalmi jegyzetelést, grafikon- és kartogramm-tervezést végzett el sajátkezűleg; technikai te-

kintetben is tudtunkkal hasonlóképpen egészen kis hibaszázalékkal dolgozott. Majd minden munkájában alapos szakirodalmi tájékozottságra és jó forrásismeretre is támaszkodhatott. Kiváló adottságaihoz tehát harmonikusan társult sokoldalú felkészültsége is.

Ezekkel a tartalmi és formai vonásokkal Schneller tudományos irodalmi működéséről természetesen csupán egészen vázlatos képet rajzolhattunk. Csaknem mindegyik tanulmányával kapcsolatban lenne kiemelni vagy hozzáfűzni, megvitatni valónk. De megemlékezésünk kereteiben be kell érniünk azzal, hogy - nagyobb tárgykörök szerint csoportosítva - csupán dolgozatainak témáin fussunk végig.

Érdekes módon nyomtatásban megjelent jelentősebb tanulmányai és cikkei közül mindössze kettő kapcsolódik közvetlenebbül tankönyvpótló jegyzeteinek anyagához, illetőleg egyetemi működéséhez /24/. Három - egy kongresszusi beszámoló, a Keleti Károly emlékérem 1947. évi (első) odaítélésére vonatkozó tartalmas előadói jelentés és egy nekrológ - tantörténeti vonatkozású, kettő pedig a kriminalitás statisztikai számbavételével és jellemzésével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdéseket taglalja tanulságosan.

Többi nagyobb dolgozata - egypár erősebben társadalom-gazdasági, ill. agrárstatisztikai tanulmánytól eltekintve - csaknem kivétel nélkül a népeségtudomány, a népességi statisztika és a népesedéspolitika témakörébe tartozik. Közülük, országos viszonylatban a legösszefoglalóbb, a népességi problémáinkat az 1930-as népszámlálás tükrében felsorakoztató tanulmánya volt, mely a Kenéz Béla-emlékkönyvben jelent meg. Az első világháború előtti Magyarország városi és vidéki népességének strukturális sajátosságait tárgyaló - nagyszabású és terjedelmes, de nem egészen befejezett és még nem is teljesen kiforrott - fiatalkori akadémiai (Kőrösy-díj nyertes) pályaműve a városfogalom és az ún. városi hányados meghatározására irányuló kísérletével és igen részletes pl. életkorstatisztikai adatanyagával hasonlóképpen összefoglaló jellegű. Ugyanakkor tulajdonképpen megalapozója, megindítója a Miskolcra s Borsod és Kolozs megyére, valamint a Kalotaszegre vonatkozó (tartalmilag egymástól eléggé elütő, erdélyrészi viszonylatban például a nemzetiségi problémákra is nagy magyarságszeretettel, de teljes tárgyilagossággal kiterjeszkedő) város- és tájmonográfiai tanulmányainak. (A Miskolccal foglalkozó dolgozatok egyikében az elsők közt vetette fel Nagy-Miskolc azóta megvalósult gondolatát.) A legkerekebb népességszerkezeti elemzéseket - értékes gazdaságdemográfiai mérlegelések és teljes felekezeti keresztmetszetek kíséretében - a protestáns népességre, valamint annak egyes rétegeire vonatkozó munkáiban találjuk; míg a népsűrűség problematikáját irodalmi tevékenységének két nagyon is jelentős termékében kísérelte meg - jó eredménnyel - tisztázni /25/.

A demográfia más jeleseihez hasonlóan Schneller Károlynak is több beható dolgozata származott a természetes népmozgalom statisztikájának "klasszikus" tárgyköréből. A leggyakrabban a halandósági statisztika problémái foglalkoztatták. Mélyreható számításokat, illetőleg elemzéseket végzett el például - nemzetközi összehasonlításokkal is /26/ - az általános, valamint a csecsemő- és gyermekhalandóság mérésével és alakulásával kapcsolatban. A születési arány standardizálásának kérdéseit módszertanilag és gyakorlatilag is megvilágító kongresszusi közleménye pedig megjelenésekor - néhány más hasonló célkitűzésű külföldi kísérlettel együtt - Európa-szerte úttörésszámba ment. Magyar viszonylatban viszont "Születési arány és vallásfelekezet" c. dolgozata volt igen figyelemreméltó, melyben - mintegy bíráló válaszul egy, a huszas évek elején megjelent egyoldalúbb könyvre - homogén csoportok képzésével többek közt azt is bebizonyította, hogy a születésgyakoriság vallásfelekezetenkénti különbségei tekintetében is a gazdasági viszonyok alakulása, az osztályhelyzet a legnagyobb hatóerejű faktor.

Schneller Károly azonban nem állt meg - és ez irodalmi működésének egyik legjellegzetesebb és legfontosabb vonása - sem a statisztikai módszer-kérdések felvetésénél és megoldásánál, sem a demográfiai adatok gondos és oknyomozó elemzésénél. Tanulmányainak figyelmet érdemlően jelentős részében a népesedés- és gazdaságpolitikai követelmények felvetésével egy igen nagy lépéssel tovább is ment. Dolgozatai ezen a réven becses adalékok a népeségi és gazdasági folyamatok világszerte egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerülő összefüggéseinek, kölcsönhatásainak tisztázásához is. Schneller ugyan hazánkban nem az egyetlen, sőt nem is az első, aki az ilyen szempontoknak a megvilágítását is célul tűzte ki, hiszen az efféle rendszeresebb vizsgálódások nálunk tulajdonképpen Keleti Károlyig (sőt nyomaikban még jóval messzebbre) nyúlnak vissza; az intézkedést igénylő gyakorlati problémák csaknem állandó napirenden tartásával és megoldási javaslataival azonban az akkori magyar demográfiai irodalomban a legelső sorban foglal helyet /27/.

Idevonatkozó törekvéseinek első jeleit tulajdonképpen már egyetemi pályadíjjal jutalmazott "Latifundium és népszaporodás" c., akkoriban konzervatív közgazdászok részéről túlságosan is haladónak minősített egyik legkorábbi cikkében megtaláljuk. Későbbi tanulmányainak egy részében még nagyobb teret szentelt az említett témakörnek. Munkásságának hasonlóképpen a korai szakaszából való "Népesedéspolitika.-Többtermelés" c. - ilyen vonatkozásban legátfogóbb - dolgozatában például a georgeizmus szellemében már céltudatosan javasolt néhány, a mennyiségi és minőségi szempontokat egyaránt szolgáló népesedéspolitikai intézkedést (pl. a telek- és értékadóknak, az örökösödési jogi reformnak népesedési beállítottságú, népesedéspolitikai háttérű bevezetését, illetve végrehajtását). Később ugyanennek a gondolatkörnek továbbépítésével nemcsak az agrárstruk-

túra - a birtokmegoszlás - módosításának (és különösen a kötött birtokrendszer lebontásának) szükségességét hangsúlyozta ismételten is, hanem a mezőgazdasági termelés irányításának (többek közt a szemtermelésről munkaintenzívebb művelési ágakra való áttérés előmozdításának) indokoltságát is. Regionális viszonylatban foglalkozott ezenfelül például idegenforgalmi- és közlekedés-politikai kérdésekkel is.

Népesedés- és társadalompolitikai megnyilatkozásai során - az egészséges ütemű demográfiai fejlődés biztosítása és jobb társadalmi-gazdasági életkörülmények megteremtése érdekében - nem csupán azok ellen foglalt állást, akik a helyett, hogy az emberek számára rendelkezésre álló helyet kívánták volna szaporítani, számuk apasztására törekedtek; hanem az élet azon - saját kifejezését idézve - "ellenségei" ellen is, akik a helyzeti előnyökből származó életszínvonalbeli különbségeket örök időkre konzerválni akarták volna és a természet adta kincsekhez férést gátolták /28/.

Tradicionalis megkötöttségei miatt nem egyszer némi szordinóval, de mindég őszintén és becsületesen kifejtett gondolatai nem a gyors és radikális átalakítást célozták, hanem a mérsékelt ütemű, fokozatos evolúciót. (Tudomásunk szerint sem egy gyökeres földreform, sem valamilyen nagyobb mérvű államosítás nem szerepelt írásaiban.) Mai szemlélettel nem igen látszik túlságosan soknak az, amit elgondolt. A két világháború közti időszakban uralkodó áramlatokhoz és igen erősen korlátozott lehetőségekhez mérten viszont kevésnek egyáltalában nem mondható. Schneller nem volt sem forradalmár, sem vátesz. De éppen elég világosan látott és - talán ugyanattól a gondolattól vezérelve, melyet utóbb más vonatkozásban Babits Mihály fogalmazott meg a legélesebben - nem maradt néma. Hangja sajnos nem hallatszott el messzire. Tanulmányainak jelentős része szűkebb körben figyelemmel kísért tudományos szaklapokban, nehezebben elérhető, kis példányszámú vidéki forrásokban jelent meg. Úgy, hogy nem egy esetben még statisztikai-demográfiai régiókban sem keltettek olyan érdeklődést, mint megérdemelték volna. És - érzésünk szerint - mai napig sem részesülnek a kellő figyelemben. Holott sok tekintetben ma sem időszerűtlenekek; ugyanakkor pedig mind jobban statisztika-történeti, sőt történeti demográfiai jelentőségűek. Hiszen az utódok számára a kortárs meglátásai, megállapításai annál becsesebbek és nélkülözhetetlenebbek lesznek, minél jobban a múlt ködében tűnik majd el az az időszak, melyre vonatkoznak.

Schneller Károly munkája idő előtt szakadt félbe. Az élete vége felé erősödő tervgazdasági szemlélet nyomán egyre gyakrabban az érdeklődési körébe került nem - vagy nem közvetlenül - demográfiai témáinak a kidolgozását (pl. az industrializáció hatásairól, a munkakapacitásról, a mezőgazdasági területi tervezésről, a vetésterület

új tervezéséről) többnyire nem fejezhette be teljesen /29/. Utolsó öt, részben igen terjedelmes népeségi-népesedési dolgozatának: ún. Demográfiai helyzetkép; Népmozgalom újabb eredményei; Halandóságunk területi alakulása, különös tekintettel a különbségeket előidéző okokra (legutolsó nagyobb terjedelmű egyben oknyomozó részletanalízisekben valamennyi közül talán leggazdagabb tanulmánya ez volt); A népmozgalom és közegészségügy három éve; A Szovjet-Unió népesége és népmozgalma c. tanulmányainak, illetőleg előadásainak sajtó alá rendezésére sem maradt már ideje /30/. Vajon ezeknek a tudtunkkal sajnos csonkán fennmaradt és főleg adatszerűségükben eléggé túlhaladott, de gazdag anyagú és sok szempontra kiterjedő tanulságos dolgozatoknak - legalábbis a jelentősebbeknek - kézirat gyanánt való sokszorosítása nem lenne-e a legméltóbb cselekedet emlékének megörökítésére? Hozzáférhetővé tételüket népeségkutatási és tudománytörténeti szempontok szinte egyformán indokolnák. Mégpedig függetlenül attól, hogy ilyen módon a Schneller munkásságáról kialakuló kép is lényegesen teljesebbé válnék.

Ezzel a gondolattal zárjuk Schneller Károly pályafutásának és tevékenységének ismertetését. Ez az ismertetés erősen hézagos és vázlatos: munkásságának külső vonásain nem igen megy túl, mélyebb értékeit alig érinti. Azonban talán így is kiviláglik belőle, hogy az az élet, melynek most csupán főbb momentumairól számolhattunk be, tartalmas és eredményes volt.

Hasonlóan értékes és gazdag - befejezetlensége ellenére - Schneller tudományos munkássága is: az egész életmű, mely legjellegzetesebb tulajdonságaival - az odaadó professzori tevékenységgel, módszertanilag is rendkívül becses kutatásokkal nemzetközi figyelemre számot tartó kezdeményezésekkel, korszerű népesedéspolitikai elgondolásokkal, a feltárt bőséges új ismeretanyaggal - a hazai tudomány történetében igen komoly elismerést jelentő helyet biztosít számára; a tudományágukat, a jelen esetben a nagy megalapozók (Fényes, Keleti, Körösy), valamint a legjelesebb közvetlen utódaik alkotásait mélységben és szélességben egyaránt igen jelentős eredménnyel tovább fejlesztő és építő tudósok között, azok első sorában örökíti meg Schneller Károly nevét. A nagy tudású statisztikusét, aki statisztikus mivoltával a legszorosabb összefüggésben egyúttal - a szegedi "alma mater" hírnevét hozzá hasonlóan a külföldön is nagyra értékelt kitűnő tanulmányokkal öregbítő tanszéki utódának, Horváth Róbert professzornak találó jellemzése szerint - "századunk derekának egyik legelmélyültebb és legfinomabb tollú hazai demográfusa" is volt /31/. Emlékét az iránta mindig érzett őszinte barátsággal, munkásságának igaz megbecsülésével így őriztük meg és így adjuk tovább, az egyetemi és tudományos világ hivatott annales-íróinak és a statisztikai és demográfiai tudományok jövő művelőinek.

Jegyzetek

- /1/ Dr. Schneller Károly született 1893. július 12-én Pozsonyban, meghalt 1953. december 12-én Szegeden. Budapesten, a Farkasréti temetőben van eltemetve.
- /2/ Az 1958-ban megindult "Demográfia" c. folyóirat legelső számában ugyan megemlékezhattünk Schneller Károlyról, de csupán egészen röviden. V.ö.: A demográfia halottai. Demográfia 1958. I. évf. 144-147.p. (ld. a 147.lapon.)
- /3/ Jellemző nem sovíniszta beállítottságára, hogy tudomásunk szerint élete korai alkonyán a nemzetközi kapcsolatoknak, az európai nemzetek közösségének a kérdései is erősen foglalkoztatták.
- /4/ Apja: Dr. Schneller István (1847-1939) előbb Eperjesen, majd Pozsonyban volt az ev. teológia tanára, az utóbbinak később igazgatója is. 1894-1919-ig a kolozsvári egyetem neveléstudományi tanszékét vezette ny.r. tanárként. (Ezt követően ő készítette elő Budapesten a volt kolozsvári egyetemnek - melynek utolsó rektora volt - Szegedre való áttelepítését. Anyja: Boór Melánie (1856-1940); 1877-ben házasságra léptek, Schneller Károly szüleinek kilenc gyermeke közül időrendben a nyolcadik volt. (Ő maga 1923-ban kötött házasságot Pilisy Violával.)
- /5/ Háborús segédszolgálatára miatt némileg hátráltatott egyetemi tanulmányait 1917-ben fejezte be. Az ezt követő (1917/1918) tanévet töltötte Bécsben.
- /6/ Ezenkívül 1922-től a szegedi egyetemen mint a népességi statisztikának, 1933-tól pedig a budapestin mint ugyanennek a tárgykörnek (utóbb pedig a statisztikának) a magántanára is tartott előadásokat. (A szegedi egyetemen Laky Dezső, a budapestin Kenéz Béla habilitálta magántanárrá.) A kolozsvári és a szegedi egyetemen természetesen később különböző tárgyú speciál-kollégiumokat is hirdetett.
- /7/ V.ö.: Dr. Schneller Károly egyetemi tanár. Miskolci Jogászélet 1939. 339-342.p.
- /8/ Különbféle tudományos és népszerűsítő előadásainak száma közel 50 volt.
- /9/ 1934-től 1948-ig tagja volt az akkor (1934-ben) újjászervezett Statisztikai Vizsgabizottságnak is.
- /10/ Mindhárom társaság választmányi tagjai sorába is tartozott.
- /11/ Ez a társaság 1922-től 1949-ig fejtett ki értékes munkásságot.
- /12/ Mégpedig e sorok írója helyett, akit ugyanakkor a Magyar Statisztikai Társaság (gyakorlatilag ügyvezető) alelnökévé választottak meg és ezért az említett csoport elnökségét csupán az 1949-cel kezdődő következő ciklusra vállalta el (akkorára azonban már ennek a kis tudományos munkaközösségnek a tevékenysége is félbeszakadt).

- /13/ A Nemzetközi Népeségtudományi Únió 1947-ben választott először egyéni tagokat (addig az Úniónak csupán országos csoportjai voltak); Schneller az első alkalommal megválasztott öt magyar tag egyike volt.
- /14/ Saját önéletrajzi feljegyzéseiben munkásságának ezt a két alapvető vonását emelte ki a leginkább.
- /15/ Irodalmi munkásságából három tekinthető ilyennek: úm. a) "Magyarország városi és vidéki népessége"; b) "Die demologischen Eigentümlichkeiten der protestantischen Bevölkerung Ungarns" (mely utóbb "A magyarországi protestáns népesség demológiai sajátosságai" címen magyarul is megjelent) és c) három nagyobb dolgozatot egybefogó "Demológiai tanulmányok" c. műve.
- /16/ Egyetemi jegyzetei - a legutolsó statisztikai, valamint tervgazdasági jegyzetek kivételével, melyek megírásában társszerzőként működött közre - saját egyéni jegyzetei voltak.
- /17/ L. Statisztikai Szemle 1950. 455-471.p. (Rédei)
- /18/ Inkább csak zárójelben említjük meg, hogy tudomásunk szerint az annak idején más jegyzeteket és műveket is kritizáló cikksorozat szerkesztője - egyben a Schneller-bírálat szerzője - e cikkek tartalmával és közreadásával alig néhány évvel utóbb már maga sem értett egyet. (Schneller azonban akkor már nem élt.)
- /19/ L. Dr. Schneller Károly: Bevezetés a statisztikába. Tudományelméleti alapvetés. Szeged 1950. V.ö. a 7. és 24. lappal.
- /20/ A statisztika többi ágából és speciálkollégiumi anyagából tudunkkal nem készültek hasonlóan részletes jegyzetek.
- /21/ Dr. Csikós Mihály Schneller elhunyt utáni közlése.
- /22/ Schneller egy idevágó részletes leveléből kitetszően eredetileg arra gondolt, hogy e sorok írójával közösen írja meg ezt a művét; bár ez a terv tulajdonképpen nem módosult végérvényesen, később mindkét fél részéről az egyéni megoldás (meg nem valósult) gondolata lépett inkább az előtérbe.
- /23/ Úm.: a-b) a születési arány (határszám) a) kielégítő volta és b) stabilitása; c) a halandóságnak korcsoportonként az átlagosával való hasonlósága (csekély diszperziója); d) a korcsoportonkénti halandósági arányszámok egymáshoz való relációjának időbeli stabilitása; e) a vándormozgalmak hiánya vagy kiegyenlítetttsége.
- /24/ Az egyikben (a szegedi egyetemen 1939 szeptemberében tartott székfoglaló előadásában) a statisztikának a kollektív lelkiismeret szolgálatában megoldandó feladatairól értekezett; a másikban a jogi és államtudományi oktatás 1937-es reformterveivel kapcsolatos gondolatait foglalta össze hozzászólás formájában.
- /25/ Idevágó módszerkísérleteinek értékéből semmit sem von le, hogy például legközvetlenebb kolozsvári munkatársa, Venczel József erdélyrészi vizsgálódásai alkalmával

Schneller - később amúgy is még továbbfejlesztett - módszerével nem jutott olyan tanulságos, sőt többé-kevésbé meggyőző eredményekhez, mint mai magyarországi viszonylatban maga Schneller.

- /26/ A halandóság alakulásáról átfogó tartalmú nemzetközi összehasonlító tanulmánya jelent meg olasz nyelven a Magyar Statisztikai Társaság idegen - túlnyomóan francia - nyelvű Journaljának Thirring Gusztáv jubileumi számában (1937.1-2.sz.). Magyarul ezt a dolgozatát "Demológiai tanulmányok" c. könyve közölte.
- /27/ Schneller Károly egyébként elmélet és gyakorlat egységességére más tekintetben is súlyt fektetett. Élete utolsó éveiben például következetesen törekedett a városi (tanácsi, kórházi stb.) szervekkel való együttműködés biztosítására és kiépítésére.
- /28/ L. Időszerű gondolatok a népesedésről. Klny. Bp.1940.24 p.
- /29/ 1952 közepén összeállított idevágó táblázatai alapján 1953 szeptemberében tartotta - értesülésünk szerint utolsó - szűkebb körű ismeretterjesztő előadását (valószínűleg legutolsó nyilvános szereplése volt ez).
- /30/ Kéziratban hátrahagyott dolgozatainak a terjedelme - ideértve statisztikai kézikönyve kézirátát is - csaknem eléri a publikált dolgozatok oldalszámát. (Meg nem jelent dolgozatai közül "Szigorlati és vizsgastatisztika" című, terjedelmesebb, de nem zárt anyagú, 1926-1938-ra vonatkozó és érdekes kísérletszámba menő kézirata a legszorosabban összefügg egyetemi - főiskolai működésével. Ezenkívül már fel sem dolgozott és több jegyzetfüzetet megtöltő feljegyzéseinek, számításainak, gondolatainak, sőt terveinek a száma is rendkívül nagy, jelezve élete korai félbeszakadását.
- /31/ L. Dr. Horváth Róbert: Megemlékezés Thirring Gusztáv születésének 100. évfordulójáról. (Kézirat.) Budapest 1962.4 p. Ez a megemlékezés német nyelven a Kovacsics J. által szerkesztett és kiadott "Historisch-demographische Mitteilungen"-ben jelent meg nyomtatásban.